

POLITIČKA ZNANOST I FIKCIJA: POLITIKA I NASILJE U KNJIŽEVNOSTI I FILMU

Društvena kriza i političko nasilje u Grčkoj: lekcija iz suvremenoga grčkog filma

Antonija Zrno

Iznenadna eksplozija kreativnosti u grčkoj filmskoj industriji nije poslužila za osvjetljavanje obraza državi koja je bila pogođena ekonomskom recesijom te eskalacijama nasilnih društveno-političkih prosvjeda

Kada je 2009. godine grčki film Giorgosa Lanthimos *Očnjak* (*Kynodontas*) samozatajno zabljescuo na filmskim festivalima diljem svijeta, filmski mediji i kritika imali su podijeljene reakcije na njegovu otvorenu bizarnost i radikalnu nekonvencionalnost. Taj uradak o totalitaristički nastrojenom *pater familiasu* koji svoje troje djece od rođenja drži zatočenima i odgaja u njihovu malom kozmosu bez ikakva doticaja s vanjskim svijetom, vršeći nad njima nevjerovatno mentalno i psihičko nasilje, danas se jednoglasno smatra začetnikom grčkoga "čudnog vala" (*Greek weird wave*), što je kišobranski naziv za desetke grčkih filmova proizvedenih u posljednjih pet godina, obilježenih autističnom režijom i glumom te kontroverznim temama, uz počesto poigravanje s nasilnim elementima.¹

Takav nekoordinirani filmski pokret nedostajao je Grčkoj još od čuvenog novog vala sedamdesetih, predvođenog Theom Angelopoulosom. Ipak, iznenadna eksplozija kreativnosti u grčkoj filmskoj industriji nije poslužila za osvjetljavanje obraza državi koja je već tada bila snažno pogođena ekonomskom recesijom te eskalacijama masovnih i počesto nasilnih društveno-političkih prosvjeda. Naprotiv, svaki od filmova bio je iznimno mračan i nasilan, dotičući se problematike ksenofobije, autoritarosti, raspada obitelji, psihičkog i fizičkog nasilja, klijentelizma te besperspektivnosti. Dio javnosti smjesta je diskreditirao vrijednost *Očnjaka* kao kritike stanja suvremene Grčke, a isto je učinio redatelj, u više navrata izjavivši kako ne postoji zajednički filmski pokret grčkih redatelja niti je kriza suvremene Grčke izravna inspiracija i motiv njihovim filmovima; u njima se samo, prirodno, odražavaju pojedine refleksije i zabrinutosti njihovih autora.²

Antonija Zrno, apsolventica politologije na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. U diplomskom radu bavi se političkom analizom nasilja na filmu. E-pošta: antonija.zrno91@gmail.com

U ovome članku nastojat ću, kroz tematiziranje korijena i konteksta suvremenih društveno-političkih događanja u Grčkoj, pokazati kako su elementi koji prožimaju suvremeni grčki film ipak konstitutivni za suvremeno grčko društvo iz kojega on potječe te zašto filmovi ovog novog umjetničkog pokreta mogu poslužiti kao posrednici političke poruke, čak i ako im to nije izravna namjera. Prije naracije o društvenoj krizi i političkom nasilju u Grčkoj izložit ću zajedničku preokupaciju pojedinih filmova čudnog vala, uz poseban naglasak na *Očnjak* kao najpopularniji, ali i najkompleksniji film pokreta, koji je ujedno i neka vrsta Gogoljeve kabanice iz koje su svi ostali filmovi izašli. Naracija o Grčkoj bit će kontekstualna pretpostavka da se tumačenju tog filma vratim u zaključku.

Krvavi zub i grčka zastava: film kao zrcalo društva?

Premda je bilo pokušaja da se *Očnjak* interpretira kao kritika kućnog školovanja, više je nego očito da se radi o kritici autoritarnog režima smještenog u obiteljski mikrokozmos. Autoritarni je otac industrijalac koji uz podršku supruge, iz nama nepoznatih razloga, svoje troje djece u dvadesetim godinama odgaja u potpuno sterilnom i zatvorenom okruženju, golemoj kući s dvorištem omeđenim ogradom preko koje se "ne smije" – jedini koji izlazi u vanjski svijet i zna što se ondje događa jest on, držeći usput kolege u potpunom neznanju o onome što čini. Djeca dane provode rutinski, ispunjavajući očeve zadatke kako bi skupili što više nagradnih naljepnica i učeći "nove riječi", što je koncept koji, iako pojednostavljen, neodoljivo podsjeća na Orwellov novogovor kao totalitarno sredstvo kontrole misli; primjećujemo da je stalak za sol telefon, ženski spolni organ tipkovnica, a puška prekrasna bijela ptica. Jedini je doticaj s vanjskim svijetom Christina, očeva kolegica s posla, kojoj plaća kako bi povremeno seksualno zadovoljavala njegova sina (koji je ujedno jedini kojemu je takva "kompenzacija" omogućena).

Djeca moraju biti iznimno oprezna tijekom dvorišnih igara jer preko ograde vrebaju Neprijatelj, a nakon što sin brutalno ubije mačku pri svom prvom susretu s njom, otac ga uvjeri da se radi o najopasnijem ljudskom neprijatelju. Očeva motivacija za bolesnu izolaciju djece ostaje nepoznata, no bljesak razumi-

može racionalizirati uznemirujuća scena u kojoj otac natjera djecu da laju postavljeni na sve četiri, kako bi otjerali "neprijatelja" i razvili zube očnjake, u skladu s mitom da je osoba sposobna sama izaći u opasni vanjski svijet tek kada izgubi svoj očnjak (u prijevodu – nikada).

Ocu će se njegova višedesetljetna diktatura obiti o glavu kada Christina postane nepredviđeni opasni vanjski element i, ucijenjena, dade najstarijoj kćeri videokazete sa stranim filmovima. Kći, pod utjecajem prodora potpuno strane kulture, počinje kao u bunitu recitirati dijaloge iz *Rockyja* i *Ralja*, tražeći od sestre da je zove Bruce, a jedini tračak inteligencije koji dolazi od stranog utjecaja navede je da digne svoju vlastitu malu revoluciju i sama izbori svoj odlazak – izbivši, u stilu Rockyja Balboa, samoj sebi očnjak. Njezin bijeg i prvi susret s nepoznatim okruženjem završava ipak donekle tragikomično jer je prvo što čini uskakanje u očev prtljažnik, kao jedino sigurno mjesto u novom, strašnom okruženju.

Prije povezivanja sadržaja filma s kontekstom društvene krize i političkog nasilja u Grčkoj vrijedi spomenuti još nekoliko filmova čudnog vala. Među njima je *Gospođica Nasilje* (*Miss Violence*) Alexandrosa Avranasa iz 2013. godine, nešto konvencionalniji, ali nipošto klasičan film o obiteljskom nasilju, u kojemu

Prema pojedinim interpretacijama autori demistifiraju i napadaju osnovne "stupove" grčkoga društva, ponajprije obitelj koja je u svakom filmu izvorište opresije i nasilja

pratimo neuobičajeno staložen i normalan život obitelji nakon samoubojstva njihove jedanaestogodišnje ukućanke. Socijalni radnik i radnica u posjetu obitelji primjećuju da, unatoč sveopćoj letargičnosti, postoji skrivena i uznemirujuća napetost koju je teško definirati te da autoritarni otac, državni činovnik, vuče apsolutno sve konce u obitelji, pa i one financijske. Mračna se mreža obiteljske "ekonomije" s vremenom otpetljava i postaje jasno da je na djelu podvođenje žena iz obitelji, čije su žrtve i njegova kći Eleni i četrnaestogodišnja unuka. U svjetlu šokantnih saznanja otkriva se i istina o djevočinu skoku s balkona, a nepodnošljiva atmosfera obiteljske truleži kulminira iznenadnim ispadom nasilja.

Koljač (*Macherovgaltis*) Giannisa Economidesa iz 2010. mračna je i spora drama o letargičnom muškarcu koji živi potpuno isprazan i neambiciozan život, a svojevrsnu prekretnicu predstavlja mu selidba u Atenu k stricu, arogantnom ksenofobu čije pse "čuva" od susjeda Albanaca. Beznade i tišinu u filmu počinju parati iznenadni izljevi nasilja, a vrlo je efektivna scena okrvavljene grčke zastave koju glavni lik vidi na ekranu. Stoga je teško film ne interpretirati kao iznimno pesimističnu i hiperboliziranu modernu elegiju života u Grčkoj, ispunjenoga tek televizijskim senzacijama, povremenim alkoholiziranim raspravama te izražavanjem sirovih instinkata kroz ksenofobne ispade nasilja. Na kraju, *Domovina* (*Hora proelefsis*) Syllasa Tzoumerkasa,

Elementi koji prožimaju suvremeni grčki film su konstitutivni za suvremeno grčko društvo te mogu poslužiti kao posrednici političke poruke, čak i ako im to nije izravna namjera

jevanja dobivamo scenom u kojoj mu trener njihova obiteljskog psa objašnjava kako je bolan tretman ponekad nužan kako bi se pas doveo do stupnja u kojemu će njegov život biti posvećen služenju i zaštiti njegova gospodara. U tom smislu donekle se

film iz iste godine, također govori o raspadu obitelji kao tradicionalno sigurne zone u Grčkoj, pri čemu prikaz konfliktnih međudnosa triju generacija prate tinjajući nemiri na ulicama uslijed ekonomske krize i dokumentarni snimci uličnih okupljanja iz razdoblja sloma vojne diktature.

Prema pojedinim interpretacijama ovi su filmovi poput "društvenoga zrcala" koje pomaže društvu da se osvijesti i razmišlja o sebi (Kerkinos 2013), a njihovi autori svoju okolinu promatraju i prikazuju hladno i s distance, demistificirajući i napadajući osnovne "stupove" grčkoga društva, ponajprije obitelj koja je u svakom filmu izvoriste opresije i nasilja. Oni pritom ne žele da njihovi filmovi budu pojmljeni kao izravan proizvod grčke ekonomske, društvene i političke krize, nego prvenstveno kao njihove umjetničke vizije s neizbježnim uplivima vlastitih pristranih opservacija. No, što se zapravo dogodilo u Grčkoj i koliko je destruktivna vizija mladih grčkih autora opravdana, a ne tek dio trenda hiperbolizacije nasilja u umjetnosti?

Društveni kontekst: nacionalna isključivost i obiteljski klijentelizam

Ekonomisti Doxiadis i Matsaganis (2012) smatraju kako se u Grčkoj odvila promjena mentalnog sklopa koja prati tipični obrazac gubitka društvenog i nacionalnog ponosa i povjerenja. Početkom 2010. godine, uz zahuktavanje dužničke krize u Grčkoj, socijaldemokratska vlada PASOK-a pod premijerom Papandreouom potpisala je s Trojkom (u sastavu Europske komisije, Europske središnje banke i MMF-a) Memorandum o razumijevanju, kojim su dogovoreni uvjeti za ostvarivanje predviđenoga paketa pomoći u iznosu od ukupno 45 milijardi eura. Pomicanje centra nacionalnog suvereniteta od grčke vlade prema Trojci pobudilo je, kako u grčkim medijima tako i na društvenim mrežama, vapaje o uzurpaciji i nadzoru zemlje koje provode inozemni moćnici (njemačka vlada na čelu s Angelom Merkel, ESB u službi njemačkih i francuskih interesa, općenito globalni financijski kapital na čelu s europskim neoliberalnim političarima), koji grčkim političarima upravljaju kao marionetama.

Takav diskurs, koji se usmjerio protiv europskih centara moći, a potpomognut brojnim teorijama zavjere, uključujući i "moćne Židove", pratilo je, prema autorima, zaostravanje stavova spram "domaćih stranaca", imigranata iz Afrike i Azije, kao i onih mnogobrojnih i dugovječnijih, iz bivšeg sovjetskog bloka (Doxiadis i Matsaganis 2012: 13). U svibnju 2011. heterogena skupina samoprozvanih *Indignadosa* (Razjareni), koji su prosvjed dogovarali preko društvenih mreža, okupirala je središnji atenski trg Syntagma, na kojemu se nalaze zgrade Ministarstva gospodarstva i Parlamenta, kako bi prosvjedovali protiv mjera štednje i snošenja posljedica za nešto što sami nisu skrivili. Percepciju da se radi prvenstveno o mladim frustriranim ljudima osnažili su sadržaji transparenata poput "Error 404, Democracy was not found" ili "The maid resisted. What do we do?" (aludirajući na seksualni skandal bivšeg direktora MMF-a Dominiquea Strauss-Kahna).

To nije bio prvi masovni izlazak Grka na ulice zbog mjera štednje. Nekoliko stotina tisuća ljudi predvođenih nasilnim skupinama ekstremne ljevice marširalo je Atenom i 2010. godine,

opirući se demokratski nelegitimiranom dogovoru Vlade i EU-a, a policija je uzvraćala dotad nezapamćenom brutalnošću. Alexis Tsipras, vođa Syrize, prozvao je političare spremne na implementaciju Memoranduma "manje Grcima od nas ostalih" (Doxiadis i Matsaganis 2012: 12), a njegov uspjeh na nacionalnim izborima 2012. godine – 16,78 posto u odnosu na 4,6 posto na izborima 2009. uz osjetan pad dotad prominentnog PASOK-a i Nove demokracije – svjedoči o rastućem utjecaju protuzapadnjačke i antiimperijalističke retorike na grčko biračko tijelo. Posebna je zanimljivost, zabilježena na istim tim izborima, značajan uspjeh ekstremno desne Zlatne zore, koja je s 0,29 posto podrške na izborima 2009. skočila na 6,9 posto (Doxiadis i Matsaganis 2012: 14–15). Prije početka implementacije Memoranduma u listopadu 2011. godine, premijer Papandreou najavio je mogućnost referenduma za građane, kojim bi iskazali svoje (ne)slaganje s paketom pomoći, u svjetlu rezultata anketa prema kojima 60 posto građana nije podržavalo dogovor EU-a i grčke vlade. No ta je najava izazvala velike kontroverze te dijelom, uz rastući pritisak javnosti na PASOK-ovu vladu, dovela do Papandreouove ostavke na mjesto premijera u korist privremene Vlade nacionalnog jedinstva, sastavljene od PASOK-a i njegovih povijesnih rivala, konzervativne Nove demokracije, a pod vodstvom nezavisnog Lucasa Papademos, bivšeg potpredsjednika ESB-a.

Premda je ekonomska kriza u Grčkoj doista opipljiva u svakodnevnom životu građana, iza brojnih prosvjeda i izljeva nezadovoljstva dijelom stoji i zanimljiv fenomen nacionalne isključivosti i specifične osjetljivosti spram inozemne intervencije u grčke probleme. Prema pojedinim interpretacijama nacionalna isključivost specifična je za modernu Grčku, a očituje se u percepciji grčke nacije kao posebne, čak superiorne svim ostalim nacijama, koja je ukorijenjena u Grcima od malih nogu kroz povlačenje linije naslijeđa s klasičnim grčkim velikanima (Doxiadis i Matsaganis 2012: 23). Krajem sedamdesetih deklarativno socijalistički PASOK kristalizirao se kao pokret-stranka s retorikom nacionalizma ("Grčka Grcima"), antiimperijalizma, s čime se povezivalo protivljenje NATO-u i EEZ-u, te mudrosti naroda.

Nacionalna isključivost specifična je za modernu Grčku, a očituje se u percepciji grčke nacije kao posebne, čak superiorne svim ostalim nacijama

Stranka je bila na vlasti ukupno 21 godinu između 1981. i 2011. godine. Nacionalni populizam kojim se od sredine sedamdesetih rukovodio lijevi PASOK te makedonsko pitanje od početka devedesetih, koje je uzburkalo općegrčke nacionalne osjećaje, ponajviše su doprinijeli razvoju ideologije nacionalne isključivosti te ksenofobnog nacionalizma, kako u medijima tako i u cijelome društvu. Dodatno su ga "zaliježale" masovne imigracije iz Balkana i istočne Europe te Azije i Afrike, uz ultimativni napad na nacionalni ponos i snagu u obliku ekonomske krize regulirane izvana. Potonja je utjecala na ravnomjernu raspoređenost nacionalno isključivog svjetonazora, koji se obično povezuje s

desnim političkim opcijama, na obje strane političkog spektra, dok je premještanje krivnje na strane moćnike i plutokrate dio svjetonazora tipičnog za statičnu ekonomiju sitne buržoazije, kojoj je teško identificirati klasne neprijatelje u vlastitoj zemlji (Doxiadis i Matsaganis 2012: 30, 66).

Uza sve navedeno, očigledan je rast nepovjerenja spram domaće političke elite, što se može objasniti trenutnim nezadovoljstvom pripadnika srednje klase koja se desetljećima oslanjala na rasipnu državu i protekcionističke mjere. Po završetku hladnoga rata politika vlada PASOK-a i Nove demokracije dovele su do masovnog pretrpavanja državne službe i posljedičnog prezaduživanja u inozemstvu te na mala vrata uvele klijentelističke i koruptivne prakse koje su zamijenile ekonomsku modernizaciju i rast. Popularno je zaključiti da je utemeljenost korupcije u grčkom društvu posljedica kulture ili čak nacionalne tradicije, "mediteranske lijenosti" ili tomu sličnoga, no pojedini autori smatraju da je to prilično neozbiljno i nekritičko rješenje. Naglašavaju, primjerice, da se radi o tipičnom dualizmu južnoeuropskog modela socijalne države, prema kojemu je u svim južnoeuropskim zemljama na djelu "socijalni garantizam" za javne službenike i zaposlene u srednjim i velikim poduzećima, dok istodobno veliki broj socijalno slabo zaštićenih radnika iz malih poduzeća, poljoprivrede i tradicionalnih uslužnih djelatnosti te nezaposlenih dobiva samo povremene niske naknade (Puljiz 1996: 46).

Pojedina istraživanja upozoravaju na to da je korijen problema opće korupcije u Grčkoj klijentelizam, u smislu neinstitucionalizirane komunikacije između političkog vrha i građana-klijenata kroz potraživanje određenih političkih ili ekonomskih povlastica.³ Klijentelizam ima i obiteljski aspekt, što je zanimljivo u kontekstu rasprave o filmu koji u fokusu često ima obiteljske odnose. S jedne strane, u Grčkoj su tradicionalno snažni unutarobiteljski odnosi, no to ima i mračnu stranu koja se nalazi u

Po završetku hladnoga rata politike vlada PASOK-a i Nove demokracije dovele su do masovnog pretrpavanja državne službe i posljedičnog prezaduživanja u inozemstvu te na mala vrata uvele klijentelističke i koruptivne prakse koje su zamijenile ekonomsku modernizaciju i rast

praksama nepotizma i "obiteljskog klijentelizma". Prema Athini Tsangari, redateljici filma *Attenberg*, još jednog grčkog filma iz 2010. i festivalskog miljenika, razlog zašto se grčki filmovi toliko bave obiteljima kao uzrokom patologije njihovih glavnih likova jest što se radi o "grčkoj opsesiji. Razlog zašto su naša ekonomija i politika u takvoj nevolji jest što se sve vrti oko obitelji, oko toga koga poznaješ. Mladi Grci se bore protiv tiranije svojih slavnih predaka i grčke nostalgije za vlastitom prošlosti."⁴ Petmesidou

i Polyzoidis naglašavaju, primjerice, kako je u Grčkoj upravo obitelj glavni izvor blagostanja, a ne socijalna država sa svojim politikama. Stoga za pojedince koje vlastite obitelji ne mogu uzdržavati ili progurati, postoji veća vjerojatnost da će ostati nezaposleni i pasti u siromaštvo.⁵ Paralelno s tim, na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini, uzajamno povjerenje ostaje

Ispade ksenofobnog nasilja u Grčkoj možemo najbolje pojmiti u okviru nekoliko povezanih razvoja događaja – konsolidacije nacionalne isključivosti, nezadovoljstva uslijed priljeva imigranata, pogoršanja ekonomske krize, te zaoštavanja kulture neposluha i bezakonja

slabo te ga je nemoguće kapitalizirati, što se očituje u slabosti civilnog društva, nedostatku osnovnog društvenog dijaloga ili konsenzusa o većim društveno-političkim pitanjima te aktivnom mobilizacijskom potencijalu u okviru pravno definiranih odnosa (Petmesidou i Polyzoidis 2005: 119).

Neki autori stoga dijagnosticiraju grčkom društvu problem kulture uzajamnog nepovjerenja – Grci ne vjeruju svojoj vladi ni jedni drugima, a usto se kršenje pojedinih zakona, otpočeto s državnim vrhom, percipira društveno prihvatljivim, po principu "ako mogu oni, mogu i ja", što dovodi do slabe vjere u rješavanje tekućih problema konkretnim mjerama štednje ili programom Trojke (Doxiadis i Matsaganis 2012: 66). Popularni grčki politički filozof Takis Fotopoulos u tome, dakako, ne vidi kulturni, nego politički problem. On je socijaldemokratsku PASOK-ovu vladu nazivao "socijalfašističkom", optuživši je zbog praksi njezina represivnog aparata i korištenja državnih medija kako bi se među građanima raspirivao osjećaj paranoje i straha jednih od drugih: cilj je vlade, po njegovu mišljenju, odvratiti građane od pružanja otpora sistemskom nasilju usmjeravajući ih na ono osobno, svoje susjede i članove obitelji – upravo kao u filmovima *Koljač* i *Domovina* – kako bi bezbrižno mogla provoditi neoliberalne mjere na štetu grčkih građana (Fotopoulos 2010: 14). S obzirom na sve navedeno razumljivo je zašto se u filmovima čudnog vala pojavljuju, metaforički ili doslovno te više ili manje suptilno, pojedina prepoznatljiva mjesta problematičnih društvenih kretanja i političkih problema: nepovjerenje, politički diskurs protiv vanjskih utjecaja i stranaca, klijentelizam, isključivost, pritisak zatvorenih obiteljskih odnosa i opterećujućih nacionalnih tradicija.

"Neprijatelji iza ograde": političko nasilje u Grčkoj

Društveni aspekt kojemu grčki filmovi ipak pridaju ponajviše pozornosti i kojemu duguju svoju mračnu notu jest problem otvorenih ispada nasilja njihovih "junaka". Ponovno ćemo bez

većih poteškoća naći korelaciju između filmova čudnog vala i događaja u grčkome društvu. Prema Doxiadis i Matsaganisu, ispade ksenofobnog nasilja u Grčkoj možemo najbolje pojmiti u okviru nekoliko povezanih razvoja događaja – konsolidacije nacionalne isključivosti kao svjetonazora većine građana, nezadovoljstva uslijed masovnog i nereguliranog priljeva imigranata potencijalno kriminalnih namjera u dotad relativno etnički homogenu zemlju, pogoršanja ekonomske krize koja je dovela i do one društvene, potičući sveopće nepovjerenje i podilaženje populističkoj retorici, te zaoštavanja kulture neposluha i bezakonja uslijed gubitka vjere u pravne institucije i politički sustav općenito (Doxiadis i Matsaganis 2012: 5–6).

U Grčkoj je posebna tema politički i rasistički motivirano nasilje o kojemu govore filmovi čudnog vala. Premda su početkom 2000-ih zabilježeni i pozitivni pomaci u odnosu Grka i imigranata, u smislu smanjenja nepovjerenja i slabljenja nezakonitog ponašanja imigranata (Kiprianos i dr. 2003: 162), pred kraj desetljeća počeli su novi problemi. Mnogi su Grci bili žrtve pljačke ili uznemiravanja koje su počinili imigranti, drugi ih smatraju prljavima ili opasnim, a treći jednostavno ne vole upliv stranog identiteta u svoju okolinu. Pritom su mediji odgovorni za perpetuiranje ksenofobije jer imaju tendenciju pre naglašavanja aspekta nacionalnosti kad su počinitelji zločina stranci, a posljedice nasilja Zlatne zore po ulicama Atene podcjenjuju se – stranka je izrazito popularna i kod grčke policije, što je za pojedine građane veliki plus kredibilitetu stranke (Doxiadis i Matsaganis 2012: 66).

Političko nasilje gotovo u jednakoj mjeri provode tajne organizacije kao i (i)legalne grupacije državnoga represivnog aparata. No, i manje heterogene, neorganizirane skupine građana počesto doprinose vlastitim nasilnim djelovanjem u vezi s političkim prosvjedima. Nakon relativno mirnog razdoblja u Grčkoj od 2003. godine, kada su zabilježeni posljednji veći nasilni napadi, EUROPOL je zabilježio da od 2007. i prvih napada "nove generacije" ekstremne ljevice i anarhista broj nasilnih ispada u Grčkoj raste.⁶ Nasilna ekstremna ljevica podrijetlo vuče još od razdoblja centrističko-socijalističke PASOK-ove vlade iz 1981. godine, a na organizaciju ju je motivirala površna demokratska transformacija, stvaranje sustava u kojemu oni sami nisu mogli naći svoj izraz. U društvenim nemirima protiv policijske brutalnosti 2008. godine, kojima je kao povod poslužilo policijsko ubojstvo petnaestogodišnjaka, ali koji su predstavljali i dublji općedruštveni osjećaj nezadovoljstva uslijed zahuktavanja ekonomske krize, sudjelovalo je, uz nasilne ljevičarske skupine, i mnoštvo prosvjednika, Grka i stranaca svih dobi, a istraživanje javnog mnijenja iz rane 2011. upozorilo je na to da 14 posto ispitanika smatra nasilje legitimnim sredstvom izražavanja (Xenakis 2012: 443).

Novi val političkog nasilja nakon 2000. godine bio je, zapravo, svojevrsni podij za nasilne okršaje između ekstremnih ljevičarsko-anarhističkih i desničarsko-policijskih snaga. Policija je posljednjih godina otvoreno surađivala s ekstremno desnim nasilnim skupinama, što je bilo očigledno iz fotografija na kojima uniformirani desničari izlaze iz policijskih redova, bez ikakve reakcije i intervencije državnih institucija. U svibnju 2012. desničarske nasilne skupine od ukupno petstotinjak članova brutalno su napale skupine imigranata u centru Atene

usred bijela dana, što je rezultiralo ozljeđivanjem 19 imigranata i šest Grka, kao i mnoštvom kolateralne materijalne štete nad imigrantskim vlasništvom. Sve se to odvija u razdoblju u kojemu sentimentali ekstremne desnice zadobivaju širu društvenu podršku, a problematični imigranti postaju korisno sredstvo vladajućih za odvratanje naroda od rasprava o ekonomskom debaklu i korupcijskim skandalima (Xenakis 2012: 445–446). Primjerice, vlada Antonisa Samarasa, vođe desne Nove demokracije, pokrenula je 2012. policijsku operaciju ironičnog naziva *Gostoljubivi Zeus* (*Xenios Zeus*), u kojoj je policija diljem zemlje uhitila nekoliko tisuća ilegalnih imigranata i smjestila ih u "prihvatni centar" s toliko ponižavajućim životnim uvjetima da je postao poznat kao koncentracijski logor, a posljedično su se u kolovozu 2012. u Ateni održali antirasistički prosvjedi s upozorenjima da su 2012. zabilježena čak 154 rasistički motivirana napada. Pritom čak ni u takvim slučajevima ne treba zanemariti da je svaki protestni čin u Grčkoj obično ukalupljen u širu političku naraciju koja je uvijek protiv sustava, a određena je težnjama za očuvanjem grčkog identiteta, odupiranjem neoliberalnim politikama, izbacivanjem Trojke i čak grčke vlade. To je ujedno kontekst na koji se referiraju filmovi čudnog vala.

Priča o pripadanju i pobuni: univerzalnost Očnjaka

Društveni se nemiri u Grčkoj objašnjavaju utjecajem naslijeđa radikalne politike, koje je preuzela prvenstveno ekstremna ljevica, na koje se nadovezuju erupcija frustracije mladih koji su postali svjesni da su natprosječno obrazovani, a imaju

Egzistencijalna neizvjesnost i
besperspektivnost, borba sa
svakodnevnim licemjerjem
vladajućeg vrha, svakodnevno
nasilje na ulicama, nepovjerenje
prema članovima vlastite obitelji i
susjedima su teme koje se provlače
kroz filmove novoga grčkog filmskog
pokreta, u kojemu autori grotesknom
vanjštinom svojih filmova nastoje
sakriti osjećaj vlastite bespomoćnosti
i dezorijentiranosti

ispodprosječne mogućnosti za zaposlenje, te opće nezadovoljstvo linijama degradacije grčkog ekonomskog, društvenog i političkog života. Egzistencijalna neizvjesnost i besperspektivnost, borba sa svakodnevnim licemjerjem vladajućeg vrha, svakodnevno nasilje na ulicama, nepovjerenje prema članovima

vlastite obitelji i susjedima samo su neka od obilježja koja se daju detektirati u suvremenome grčkom društvu. To su ujedno i teme koje se provlače kroz filmove novoga grčkog filmskog pokreta, u kojemu autori nepristupačnom, mračnom, ponekad i apсурdnom i grotesknom vanjštinom svojih filmova nastoje sakriti osjećaj vlastite bespomoćnosti i dezorijentiranosti.

Očnjak je u tom smislu paradigmatičan film u kojemu se metaforički prelamaju različiti aspekti grčke krize. Ponudit ću na kraju svoje čitanje filma koje se nadovezuje na izloženu naraciju o situaciji u Grčkoj. Zamislimo da se u ulozi djece nalazi generacija mladih Grka i Grkinja. Time u filmu dobivamo metaforu čija je završna poanta ostavljanje "djece" na milost i nemilost neizvjesnoj budućnosti u trulome svijetu, "iza zaštitne ograde", u kojemu su svi potencijalni neprijatelji. Djeca, odnosno mladi Grci i Grkinje, napuštaju obiteljsko utočište koje je sigurno, ali sputava, kako bi osvijestili vlastitu (ne)sposobnost na nepotističkom i nepristupačnom tržištu rada, gdje ih nitko neće nagraditi naličnicama ako zadatak izvrše dobro. Isto tako, možemo lako zamisliti da je autoritarni otac država koja se protivi bilo kakvom stranom napadu na vlastiti nacionalni identitet, koji je potreban za legitimaciju strukture moći i reprodukciju klijentelizma koji guši društvo. Scena u kojoj otac fizički kažnjava Christinu nakon njezine izdaje s kazetama, govoreći joj u maniri proklinjanja: "Nadam se da će ti djeca imati loš utjecaj i razviti lošu osobnost", u ovoj interpretaciji postaje mehanizam pokušaja zaštite tradicionalnih vrijednosti, viđenih kao superiornih s vlastitog moralnog stajališta, nasuprot korumpirajućeg utjecaja stranih izama.

Uz malu pomoć filmskog konteksta *Očnjak* se dalje može zanimljivo povezati i s prethodno tematiziranim društvenim djelovanjem ekstremističkih nasilnih skupina. Glavna junakinja, najstarija kći, na kraju filma bježi od očeve male autoritarne distopije, a ista glumica u sljedećem Lanthimosovu filmu *Alpe* (*Alpeis*) iz 2011. tumači lik koji se silno želi uklopiti u zatvorenu bizarnu skupinu ljudi, čiji se tajni i strogim pravilima definiran posao sastoji od preuzimanja identiteta pokojnika kako bi se olakšao život njihovim obiteljima. Težnja za pripadnošću nekoj skupini koju pokazuje osoba koja je odgajana pod strogim režimom udžbenički je primjer objašnjenja za lako regrutiranje članova u nekom zločinačkom masovnom pokretu. Bila to zgodna slučajnost ili ne, podudarnost između dviju Lanthimosovih junakinja zanimljiva je jer se ovdje može otvoriti pitanje slično onomu koje su gledatelji otvarali nakon gledanja *Bijele vrpce* Michaela Hanekea. Kao što bismo djecu autoritarnih očeva iz austrijske *Bijele vrpce* lako mogli zamisliti kao buduće Hitlerove poslušnike, bi li djevojka odgajana u obitelji nalik onoj iz *Očnjaka* mogla biti savršena kandidatkinja za pristupanje nekoj sličnoj organizaciji? Bismo li djecu iz *Očnjaka*, jednom "puštenu s lanca" i prepuštenu resocijalizaciji, mogli zamisliti kako tuku "neprijatelje s druge strane ograde" na atenskim ulicama?

Ponajviše zabrinjava što se takva i slična pitanja, kao i interpretacije filma, ne moraju povezivati samo s Grčkom. *Očnjak* je, možemo zaključiti, univerzalna priča o pobuni protiv trulog sustava, a Lanthimos nam može bitno poručiti, kao kolektivnu ili

pojedincima, da oslušujemo kada dolazi vrijeme da iščupamo zub koji neće ispasti sam od sebe. Pa makar to značilo iskakanje iz vlastite udobnosti i lažnog osjećaja sigurnosti.

Bilješke

- 1 <http://www.economist.com/blogs/prospero/2011/12/greek-cinema> (pristupljeno 29. srpnja 2014.)
- 2 <http://twitchfilm.com/2012/07/yorgos-lanthimos-is-not-a-prude-an-interview-with-the-director-of-alps-and-dogtooth.html> (pristupljeno 29. srpnja 2014.)
- 3 Ponegdje se klijentelizam percipira kao pozitivan, vertikalni način uključivanja masa u političke procese. Neizravno ga se legitimira kao rezultat povijesnog razvoja političkih institucija i državnih mehanizama kojima je nedostajala racionalna provedba redistributivnih mehanizama socijalnih davanja i zaštite. Stoga se po nekim autorima klijentelizam može smatrati nužnim zlom koje zatire socijalne nejednakosti (Lambropoulou 2012: 93). Međutim, pitanje je koliko je to politički konstruktivno.
- 4 <http://www.theguardian.com/film/2011/aug/27/attenberg-dogtooth-greece-cinema> (pristupljeno 25. srpnja 2014.)
- 5 U tom se smislu priča o ocu koji svojoj obitelji "donosi kruh na stol", zahvaljujući seksualnoj eksploataciji članica te iste obitelji, u *Gospodici Nasilje* može interpretirati kao kritički pogled na taj aspekt grčkog društva doveden do apsurd.
- 6 Zanimljivo je da pritom ni EUROPOL ni *Global Terrorism Database* nisu bilježili napade koje je u Grčkoj počinila ekstremna desnica, premda su ih uvrstili za druge države.

Literatura

- Doxiadis, A. i Matsaganis, M. (2012). *National populism and xenophobia in Greece*. Counterpoint. <http://counterpoint.uk.com>
- Fotopoulos, T. (2010). Greece: The implosion of the systemic crisis. *The International Journal of inclusive democracy*. 6 (1). <http://www.inclusivedemocracy.org/journal>
- Kerkinos, D. (2013). Young Greek Cinema: Greek cinema against social decay. <http://www.kviff.com/en/about-festival/history-past-years/2011/program/?s=341>
- Kiprianos, P., Balias, S. i Passas, V. (2003). Immigration Policy in Greece. *Social Policy and Administration*. 37 (2): 148–164.
- Lambropoulou, E. (2012). Myths and Realities about Corruption in Public Administration and its Discourse in Greece. *Amsterdam Law Forum*. 4 (3): 77–96.
- Petmesidou, M. i Polyzois, P. (2005). The 'Social Quality' Perspective in Greece. *European Journal of Social Quality*. 5 (1–2): 118–137.
- Puljiz, V. (1996). Južnoeuropska socijalna država. *Revija za socijalnu politiku*. 3 (1): 45–49.
- Xenakis, S. (2012). A New Dawn? Change and Continuity in Political Violence in Greece. *Terrorism and Political Violence*. 24 (3): 437–464. ■